

УДК 316.624+316.648

ВПЛИВ СОЦІУМУ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Мігалуш А.О.

викладач кафедри політології, соціології та соціальної роботи Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

Волик Ю.О.

студентка Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

Стаття посвячена аналізу причин виникнення девіантного поведінки у молоді та дітей. Особливе увагу автори укладають на розгляд впливу суспільства та сім'ї на розвиток особистості людини, а отже й формування поведінки. Також зазначають, що для подолання девіації потрібно працювати не лише з людиною, що її проявляє, а й з її оточенням.

The article is devoted to the analysis of reasons of appearance youth and children's aberrant behaviour. The authors pay special attention to how society and family influence on person's development and consequently forming of behaviour. Also mark, which to overcome aberrant behaviour it's needed to work not only with person that shows it but also with its surroundings.

Стаття присвячена аналізу причин виникнення девіантної поведінки у молоді та дітей. Особливу увагу автори приділяють розгляду впливу суспільства та сім'ї на розвиток особистості людини, а отже й формування поведінки. Також зазначають, що для подолання девіації потрібно працювати не лише з людиною, що її проявляє, а й з її оточенням.

Ключові слова: девіантна поведінка, аномія, соціалізація особистості, норма, профілактика девіантної поведінки.

На сьогодні гострою проблемою для нашого суспільства, на жаль, й досі залишається девіантна поведінка молоді. В більшості випадків поява такої форми поведінки пов'язана з особливостями взаємодії людини із навколишнім середовищем, соціумом. Адже як відомо саме оточення обумовлює формування особистості та визначає набір її соціальних ролей, а отже й визначає направленість її поведінки.

Звичайно ж найбільший вплив суспільства відчувають на собі діти та молодь. Саме вони є найбільшою групою ризику адже мають ще не достатньо сформований світогляд і не в змозі об'єктивно оцінити та відокремити моральне та аморальне, тому й легко піддаються негативному впливу оточення. Вони ще проходять процес становлення, і тільки засвоюють та визначають для себе прийнятні чи не прийнятні суспільні норми, правила, цінності тощо. Дуже часто дитина не може чітко визначити цілі, розмежувати пріоритети, звідси і прояви аморальної поведінки. Також молоді притаманний надмірний максималізм тому й не дивно що їхні активні поривання часом мають негативні наслідки як для оточуючих так і для них самих. Отже, **дослідження**

проблем формування сучасного молодого покоління є не просто актуальним, а життєво необхідним, адже саме вони майбутнє нашої нації.

Основою нашого дослідження є розгляд теорій формування девіації таких відомих вчених як Ф. Ніцше, Е. Дюркгейм, З. Фрейд, Р. Мертон, Е. Гофман, Г. Бекер, Е. Лемерт, Е. Еріксон, Н. Смелзер, але не обходимо увагою й роботи сучасних дослідників Ю. Волкова, В. Добренькова, О. Змановської та багато інших. Цікавим є той факт, що єдиної думки щодо механізмів і шляхів впливу суспільства на формування поведінки людини як в вітчизняній так і зарубіжній науковій літературі майже не існує. Також складна ситуація й з визначенням поняття "девіація", адже інколи навіть творча діяльність може сприйматися як девіантна, тоді коли вона виходить за рамки прийнятих норм. Отже коло проблем дослідження в даній сфері є багатоманітним, а це дає можливість працювати не один рік і не одному поколінню науковців.

В нашому дослідженні **головна мета** – це здійснення не лише аналізу впливу соціуму на формування поведінки людини, а й пошук способів та методів допомоги боротьби з ним.

3 поставленої мети впливають наступні **завдання**:

1. Визначити сутність девіантної поведінки та причини її появи у дітей та молоді.

2. Дослідити та проаналізувати як оточуюче середовище впливає на формування особистості.

3. Визначити шляхи профілактичної роботи з дітьми та молоддю, які схильні до девіантної поведінки та їхнім оточенням.

Як відомо, у формуванні особистості приймає участь велика кількість рушійних сил, факторів, тому створення єдиної моделі, яка здатна пояснити духовний світ кожної людини, шляхи його становлення, дуже складно. "Суспільство добре функціонує, коли кожен індивід є інтегрованим у політичну, економічну та соціальну сфери" [1, с.79]. Звичайно ж такі найбільший вплив здійснює саме взаємодія з іншими людьми, тобто інтеграція саме в соціальну сферу, адже ми ніколи не живемо ізольовано від інших, самі по собі, ми є представниками певної соціальної системи і виконуємо в ній певні функції вступаючи в контакт з різними її членами. При цьому індивід виступає як суб'єкт і водночас як об'єкт суспільної взаємодії.

Для того щоб реалізувати свій внутрішній потенціал кожен індивід повинен включитися в середовище в якому це можна здійснити, а отже він повинен адаптуватися до нього, шляхом прийняття його норм, принципів і цінностей. Тобто кожна людина повинна пройти шлях соціалізації. Соціалізація особистості – це процес набуття певного соціального досвіду, оволодіння соціальними ролями, нормами, цінностями. Але слід пам'ятати, що людина не лише залучається до суспільного життя, приймаючи його норми, а й поступово набуває самостійність, автономність тобто розвиток в суспільстві передбачає й індивідуалізацію. І саме як окрема індивідуальність особистість починає проявляти форми поведінки, що можуть відрізнятися від загальноприйнятих, виявляє девіантну поведінку. Дуже часто до таких дій спонукає людину саме суспільство встановлюючи заборони, які є неприйнятними для неї.

Вперше на роль заборон в процесі соціалізації звернув увагу Зигмунд Фрейд у своїй праці "Тотем і табу". Він зазначав, що під впливом заборон відбувається придушення потягів підсвідомого, але оскільки людина завжди прагне реалізувати

свої потяги вона прагне звільнитися від їх впливів. Отже, те що покликано захистити суспільство від руйнівних первинних позивів (вбивство і інцест) несвідомого, навпаки сприяє ще більшій їх активізації у певних груп людей. Тобто саме заборони, правила, норми є факторами, які спонукають до появи девіантної поведінки.

В іншій своїй праці "Я і Воно" Зигмунд Фрейд наголошує на тому, що біологічні спонукання особистості повністю протирічать існуючій культурі та її нормам. А отже для того щоб повноцінно діяти в суспільстві вона має пристосуватися до вимог, прийняти їх як основні орієнтири в житті тобто соціалізуватися. Відповідати ж за цей процес має родина, оскільки суспільне виховання є недоцільним, адже воно лише пригнічує інстинкти, а це не приносить користі дитині і тільки викликає появу у неї неврозів. Та й взагалі, засновник психоаналізу вважає, що суспільство та його інститути, оточуюче середовище негативно впливають на індивіда, і грають негативну роль у формуванні особистості.

Такої ж точки зору дотримуються такі вчені як В. Савка та Н. Уманець. Вони стверджують, що на процес соціалізації здійснює найбільший вплив родина, а не весь оточуючий світ людини. Саме сім'я детермінує поведінку людини, а отже і визначає її спрямованість. "Сім'я здійснює глибокі та довготривалі впливи на дитину, бо саме в родинному оточенні дитина перебуває значну частину свого життя. Сімейне середовище – це сукупність об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначають дії особи для її самореалізації у площинах минулого та прийдешнього через механізм виконання функцій батьків і дітей. Сімейне середовище відтворюється через зберігання та передавання норм, цінностей, досвіду засобами мови, писемності, культури, традицій. Діти переважно засвоюють норми поведінки, ціннісні орієнтації шляхом співвідношення зі стилем життя своїх батьків. Дитина відразу після народження потрапляє під вплив як економічних, соціальних відносин, так і певних національних явищ: специфічних моментів способу життя, форм культури та побуту, народних звичаїв, традицій, відчуття спорідненості з духовними цінностями народу. Сім'я є одним із найважливіших інститутів соціалізації, етнізації особистості, водночас діючи у межах певного соціального середовища. Система виховних впливів сім'ї набуває специфічного

забарвлення в умовах певної національної культури, певного етносу" [4, с.85-86].

Отже, найвагомий вплив на людину здійснює сім'я, оскільки вона впливає на особистість ще з раннього дитинства і протягом всього наступного її життя. Саме в родині і "закладаються, часто на підсвідомому рівні, підвалини особистості, на яких потім будуються її політичні та громадські орієнтації, уподобання" [4, с.88-89].

Якщо провести порівняльний аналіз щодо вищезазначених думок науковців, можна визначити, що ці думки дещо відрізняються. В першому випадку, Зигмунд Фрейд говорить про те, що сім'я є основним агентом соціалізації особистості, а культура, традиції, ціннісні орієнтації, норми та правила суспільства відіграють негативну роль у її формуванні, оскільки суперечать біологічним інстинктам. В. Савка та Н. Уманець навпаки доводять, що саме суспільні цінності, норми, правила тощо є вагомим та позитивним фактором у формуванні особистості, а посередником, який нав'язує індивіду ці суспільні установки є сім'я, в якій і відбувається первинна соціалізація особистості.

Ми ж вважаємо, що основні напрямки соціалізації громадянина визначаються суспільством та сім'єю, тими вимогами, які вони ставлять перед особистістю, типом "ідеального громадянина", на який вони орієнтуються. Чим більше збігаються інтереси родини та суспільства щодо виховання своїх членів, тим ефективніше йде цей процес. Такий збіг може відбуватися у двох напрямках: по-перше, на основі єдності корінних інститутів, зокрема й родини, а, по-друге, - через насильне нав'язування сім'ї офіційних норм та стандартів, цілей виховання з боку суспільства.

За умов демократичної держави у соціалізації особистості наголос повинен робитися на її підготовці до самостійного вільного вибору свого місця в соціумі. Людину ніби спонукають адаптуватися до суспільних змін розвиваючи свої здібності. Кожен з нас робить вибір вдосконалюватися чи ні, займатися творчою діяльністю чи ні, але при цьому від того, що ми оберемо залежить все наше подальше життя. Зрозуміло ж таки неправильний вибір поведінки, девіантної її форми, зруйнує майбутнє людини. Отже, так чи інакше, навіть в демократичному суспільстві нас змушують робити крок у рамках норми.

Вагомими зрозуміло ж таки у такій ситуації будуть ті агенти соціалізації, вплив яких на людину починається з раннього дитинства і продовжується в тій чи іншій формі впродовж всього життя. Стосунки людини з такими значущими іншими носить більш інтимний характер, а тому їхні настанови й викликають найбільшу довіру і сприймаються як авторитетні. Але можна сказати, що ці настанови продиктовані в більшості випадків самим суспільством.

В розглянутих нами теоріях вчених є певна спільна позиція, яку ми приймаємо як вагому і в дійсності справедливую. В роботах цих науковців ми зустрічаємо положення про те, що соціалізація та формування особистості відбувається в дитинстві і найважливішим її агентом виступає родина. А отже стає зрозумілим, що перші прояви девіантної поведінки можуть спостерігатися в дитинстві і саме в цей період мають особливо гострий характер. Якщо вчасно не зреагувати на перші відступи дитини від норми наслідки можуть бути катастрофічними для усього його/її життя.

Отже, стає зрозумілим, що все майбутнє дитини залежить від її щоденного вибору. Вагомою в аналізі питань вибору людини, на нашу думку, є теорія соціальної дії Т. Парсонса. Він стверджує, що крім цілей, засобів і умов дії людини вагому роль відіграє в формуванні поведінки людини норма. Індивід все своє життя керується певними нормами, інколи навіть несвідомо. Наприклад, ми при виборі дії, врахували думку нашого товариша, в такому випадку його позиція визначальна, а отже вона стає нормою нашої поведінки. Такий вплив позицій оточуючих дуже добре прослідковується саме у дітей, адже саме друзі в більшості випадків підштовхують до протиправних дій, девіантної поведінки.

Розглянемо, що ж являє собою девіація.

В філософському енциклопедичному словнику девіантна поведінка визначається як "поведінка, що порушує загальноприйняті в певному суспільстві норми та правила. До девіантної поведінки зазвичай відносять правопорушення, злочинність, алкоголізм, наркоманію, самогубства тощо" [5, с. 712]. Саме таким визначенням ми користуємось в більшості випадків розгляду питань протиправної поведінки. Але на нашу думку воно не повне, адже й творча діяльність людей, що виходить за рамки суспільних канонів має розглядатися як девіантна. Для того щоб остаточно розібратися в тому що

являє собою такий тип поведінки розглянемо теорії відомих вчених.

Звернемося до работ відомого соціолога Еміля Дюркгейма. В його працях ми зустрічаємо два взаємодоповнюючих підходи до визначення терміну "девіація". У своїй праці "Правила соціологічного методу" він описує злочин як "норму", в сенсі універсальності явища у суспільствах і функціональності в тій мірі, в якій всі ті дії, що оточують злочин, забезпечують "соціальну реакцію" на нього і ритуальне "перепідтвердження" соціальних цінностей, що зміцнюють соціальний порядок. В іншій роботі "Самогубство" Дюркгейм зосередився на девіації як на "соціальній проблемі, що виникає з "анормальних" або "паталогічних" форм соціальної солідарності, особливо надмірного індивідуалізму ("егоїзму") та аномії" [3, с.136].

На думку Е. Дюркгейма, ймовірність девіантної поведінки стає значно більшою, коли відбувається послаблення нормативного контролю, існуючого на рівні соціуму. Відбувається порушення соціального порядку яке виявляється в вільній і ненормованій поведінці. Отже, в такій ситуації злочин стає невід'ємним проявом суспільного життя.

Але можна сказати, що протиправна поведінка зустрічається і в суспільстві в якому дуже добре функціють норми. Адже, як відомо, якщо існують правила – завжди знайдуться їх порушники. Зважаючи на те, що суспільство розвивається і потребує нових норм задля свого функціонування як системи, нові норми створюють нові типи девіації, тому необхідно сформулювати толерантний підхід до девіантності та зрозуміти її об'єктивність.

Дослідженням даного питання займався також й Р. Мертон. В своїй теорії аномії він зазначає, що девіантна поведінка виникає перш за все тоді, коли певні норми, правила, ціннісні орієнтації, звичаї, традиції, що приймає і диктує суспільство, не можуть бути прийнятими всім суспільством, а лише деякою його частиною.

Даної точки зору дотримується й Я. Гилінський, який доводить, що "індивіди, які розділяють цілі суспільства і приймають засоби їх досягнення, будуть поводитись комфортно в ньому. Ті, хто приймає цілі, але не згоден із засобами, що надаються, робитиме кроки по їх поліпшенню, займатися реформаторською, інноваційною діяльністю. Не приймаючи цілі або, що

набагато частіше, що відносяться до них байдуже, але які свято дотримуються легальних засобів, беззаперечно будуть слідувати прийнятим нормам – ритуалісти. Що не приймають ні мети, ні засобу даного суспільства будуть або "бігти" з нього, вирушаючи в алкоголь, наркотики, з життя (самогубство) – ретретистська поведінка, або намагатися все змінити – бунтівники революціонери" [6, с.89].

Вагомими при розгляді питання сутності девіантної поведінки є й теорія соціалізації та теорія стигматизації. У контексті теорії соціалізації, особистість схильна до девіантної поведінки, адже її соціалізація відбувається в умовах заохочення або ігнорування окремих елементів девіації. Теорія стигматизації, навпаки акцентує увагу на тому, що виникнення девіантної поведінки є можливим лише при одному тільки визначенні такого індивіда, який має певні соціальні відхилення і вживанні по відношенню до нього репресивних або виправних заходів. Теорію стигматизації широко досліджували такі науковці, як Е. Гофман, Г. Беккер, Е. Лемерт та інші. Вони стверджували, що девіантна поведінка є наслідком негативного впливу оточуючого середовища, яке спонукає до появи соціальної реакції, а саме йдеться про навішування ярликів "девіант".

Г. Беккер стверджував, що причиною виникнення явища девіації є різноманітні суб'єктивні фактори, наприклад у своїй теорії стигматизації Беккер наголошує на тому, що саме стигматизація є первопричиною виникнення девіації. Девіація є наслідком "навішування ярликів" індивіду певною соціальною групою чи суспільством загалом, порівнюючи існуючі абстрактні правила з певною діяльністю індивіда (це явище Беккер назвав первинною соціалізацією), потім, як наслідок, у індивіда формується репутація і він вже вимушений слідувати їй (це явище Беккер охарактеризував як вторинну девіацію).

На нашу думку, теорія стигматизації є доволі актуальною в наш час, але малодослідженою. Варто звернути увагу на те, що в нашому суспільстві "ярлики" є невід'ємною частиною життя більшості людей. Образливі слова про соціальний статус, сім'ю чи поведінку сказані людині в дитинстві в більшості випадків не забуваються. Адже саме в цьому віці все сприймається дитиною дуже гостро і емоційно. Кожен день чуючи від оточуючих, що ти ідіот ти й справді починаєш вірити в

те, що ти ідіот. І з часом все більше приймаєш суспільну думку не лише як справедливу, а й як свою власну. Людина зживається з "ярликом" і починає діяти відповідно до нього. Тобто вагомий вплив на формування девіантної поведінки людини здійснює саме суспільство. Це положення підтверджено й в роботах послідовників К. Ериксона Е. Лемерта, Г. Бекера. Наприклад, Ю. Волков та В. Добренков наголошують на тому, що люди, які знаходяться при владі можуть повністю задовольнити свої інтереси, реалізувати потреби свого внутрішнього світу, створювати суспільні норми та правила, а інша група суспільства повинна лише приймати ці норми, тому і знаходяться порушники. Також дослідники говорять про те, що конкретні дії особистості визначаються девіантними або нормальними тим суспільством, в якому вони існують, адже саме суспільство приймає норми, правила, цінності тощо, тобто важливе значення має соціальне середовище, в якому знаходиться особистість і яке вирішує як оцінювати певні дії.

Якщо поєднати ці точки зору, можна визначити, що першоосновою виникнення явища девіантної поведінки є неможливість реалізації внутрішніх потреб особистості, індивідуального характеру, індивід не в змозі створювати або змінювати суспільні правила, норми, а звідси виникає явище девіації. Девіація стає своєрідною формою втечі від реальності. На сьогодні дуже важливо допомогти дітям та молоді навчитися приймати світ таким який він є насправді, а не тікати від нього. Зробити все для того щоб кожна людина почувала себе комфортно і не прагнула проявляти агресію.

На нашу думку, вагомим кроком у боротьбі з проявами девіантної поведінки є профілактична робота. Адже краще запобігти виникненню хвороби ніж лікувати її наслідки. Щодо визначення шляхів профілактичної роботи з дітьми та молоддю, які схильні до девіантної поведінки слід зазначити, що увагу звертати потрібно не лише на девіантів, а й на їхнє середовище. Насамперед слід вивчити проблеми і потреби родини дитини. Адже найчастіше причинами виникнення та поширення явища девіантної поведінки є саме складна, напружена, а інколи й агресивна і ворожа ситуація у взаємовідносинах між членами сім'ї. Отже при побудові профілактичних програм потрібно використовувати

системний підхід тобто працювати з усім оточенням дитини або молодшої людини. Можна проводити сімейні консультації, тренінги та лекції з питань попередження девіантної поведінки не лише для тих родин в яких спостерігається поява даного явища, а й для груп ризику.

Звичайно ж такі, що найкраще роботу з профілактики появи девіантних форм поведінки серед молоді здійснюють соціальні служби. Саме вони, найчастіше інформують суспільство про проблему девіантної поведінки, роботу різних організацій і громадських програм з її подолання, проводять пропагування здорового способу життя. Крім того люблять вирішення даної проблеми на державному рівні, шляхом висунення пропозицій щодо покращення життєвих умов дітей та молоді, що перебувають у складних життєвих ситуаціях і залученням зацікавлених кіл місцевих органів влади, громадськості.

Тобто як ми бачимо соціальні служби працюють не лише з індивідами і їх родинами, а й з громадськістю. На нашу думку це є дуже вагомим, адже від того як суспільство сприйматиме цю проблему і якою інформацією буде володіти залежить швидкість і масштабність поширення таких форм поведінки. Отже для вирішення проблеми необхідно об'єднати зусилля всіх соціальних агентів і зробити все для того щоб людина змогла знайти своє місце в життєдіяльності суспільства без проявів девіантної поведінки

Література:

1. Рябчук А. Зайві люди: бездомні на вулицях Києва/ Рябчук А. – К.: Четверта хвиля, 2005. – 100 с.
2. Большой толковый социологический словарь (Collins) . Том 1 (А – О): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2001. – 544 с.
3. Дюркгейм Э. Самоубийство/ Э. Дюркгейм. — СПб.: Союз, 1998. — 432 с.
4. Савка В.Є., Уманець Н.А. Сім'я та соціум: проблеми взаємодії.: Монографія. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2008. – 108 с.
5. Философский энциклопедический словарь/ [редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др.]. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989 – 815 с.
6. Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других "отклонений"/ Гилинский Я. - СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2004. – 620 с.
7. Эрик Берн. Игры, в которые играют люди/ Берн Э. - К.: PSYLIB, 2004. – 352 с.
8. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности/ З. Фрейд; пер. с нем. – Мн.: "Попурри", 2007. – 480 с.
9. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.